

7. Ленин В.И. Как нам реорганизовать Рабкрин (предложение XII съезду) // Полное собрание сочинений. – Изд. 5-е. – Т. 45. (март 1922- март 1923 гг.). – М., 1964.
8. Ленин В.И. Лучше меньше, да лучше // Полное собрание сочинений. – Изд. 5-е. – Т. 45 (март 1922- март 1923 гг.). – М., 1964.
9. О задачах РКИ и ЦКК // РКП(б). Съезд, 12-й. Москва. 1923 г.: Стенографический отчет. – М., 1968.
10. Державний архів Запорізької області. – Ф. Р-664. – Оп. 1. – Спр. 2.
11. Краснов А.В. Социалистический контроль: исторический опыт КПСС. – М., 1987.
12. Державний архів Запорізької області. – Ф. Р-664. – Оп. 1. – Спр. 18.
13. Державний архів Запорізької області. – Ф. Р-664. – Оп. 1. – Спр. 8.
14. Медінцев А.Г. Удосконалення адміністративно-територіального устрою і структури місцевих Рад Донбасу у 1926-1932 рр. // Український історичний журнал. – 1976. – № 3.

Summary

The Modern Ukrainian organs of control have serious problems, such as the soviet organs of control in 1920-1930-th. This scientific research is dedicated to the study of the processes of the forming and activity of Central control commission of Communist party and Workers-Peasants inspections in 1920-1930-th.

С. Р. Лях

ДИКТАТУРА ПОСЕРЕДНОСТІ: КОЛЕКТИВНИЙ ПОРТРЕТ РЕГІОНАЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО КЕРІВНИЦТВА ПОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ (1920–1925 РР.)

Сучасна методологія історії націлює на деконструкцію звичних стереотипних уявлень, до більшої рішучості у «роздяганні» макроісторичних штампів, розвінчуванні посяяних у минулі часи ілюзій, побуджує до енергійнішого задіяння істориком іронії як одного з інструментів пізнання.

Однією з центральних міфологем ХХ ст. є, безумовно, ідея «диктатури пролетаріату». В межах міфологеми диктатури пролетаріату міцно вкорінилися уявлення про домінуючу політичну силу епохи (більшовиків, комуністів, партноменклатури) як про революціонерів, які нібито керувалися ідеальними, ідейними мотивами, такими як суспільний переворот, класова боротьба, побудова «нового суспільства», як мінімум – помста «старому світу». Велика частина роботи по деконструкції цієї наївної міфологеми істориками вже пророблена: на сьогодні вже переконливо показано, що диктатура проле-

таріату не здійснилася і реально вилилася в «диктатуру партії» (за однією версією) чи «диктатуру партійного апарату» (за іншою версією). Йдучи далі цим шляхом деідеалізації, дегероїзації, деромантизації історії РКП(б)–ВКП(б)–КПРС, природним буде запропонувати більш радикальні варіанти прощання зі стереотипами, витвореними самими партфункціонерами про самих себе і свою систему.

Під впливом успіхів історичної антропології, історії повсякденності і мікроісторії виникає спокуслива ідея подати історію радянської партократії не у традиційних політологічних категоріях (таких як державотворення, революція, соціальні відносини), а в модусі споглядання реальних людських якостей: прагматизму, щирості, наївності, егоїзму, честоловства, слабкостей, хитрощів, стаху – а значить, подивитися на партфункціонерів як на живих реальних осіб, які смалили цигарки, отримували «жалування» (прикметно, що саме так вони називали своє грошове щомісячне утримання), власноруч ремонтували взуття своїх домочадців, ростили і утримували як могли своїх молодших братів і сестер, батьків, родичів своїх дружин, перевозили свої сім'ї разом із сімейним скарбом на місце свого нового призначення, хворіли і страждали від виснаження, обурювалися і протестували, коли їх понижували у посаді, вірили, що своїми митарствами у минулому заслужили привілеї, прагнули віддати усі свої сили революційній справі і реалізувати свою відданість партії не деінде, а саме в Москві, Пітері, у Криму чи на крайній випадок у південному затишному Бердянську...

Цією підбіркою фактів, прикладів і просто текстів, знайдених у фондах двох обласних державних архівів – Донецького і Запорізького, наважуюсь приєднатися до шукачів людського виміру в історії, а також ризикну стверджувати, що при розгляді такого роду матеріалів відкривається перспектива виходу на суттєвий висновок, а саме: політичне керівництво УСРР 20-х років являло собою корпорацію посередностей не тільки в сенсі низького освітнього рівня і маргінальної ментальності, але головне – у сенсі банальності своїх прагнень і мотивів (справжніх, а не ритуально декларованих) своєї діяльності; реальним і справжнім мотивом і змістом діяльності партноменклатури 20-х років було – не більше і не менше – життєзабезпечення своєї корпорації і себе особисто. Боротьба за ресурси. Розверстки, пайки, категорії і розряди постачання, ставки, тарифні сітки. Забезпечення (продовольством, обмундируванням, житлом, транспортом). Колективна дисципліна участі у добуванні і розподілі ресурсів. Ось реальна прагматика їхнього середовища, ось антропологія компартійної влади, ось реальний світ цього сорту людей. Не випадково в керівних колах панівної партії найбільше цінувалися,

найкращі перспективи у посіданні «відповідальних постів» мали кадри, які у 1918–1920 рр. пройшли школу продорганів. Це були шта-ти інтендантів, які принесли з собою з часів Першої світової війни ментальність споживачів казармених благ. Такою була антропологія компартійної влади 1920–1925 рр.

Вони завжди були на обліку, а з 1924 р. цей облік став повністю всеохопним, системним і уніфікованим. Велися картотеки, попов-нювалися особові справи, колегіально затверджувалися характери-стики (як спорадично, так і кампанійно), складалися списки: «ответ-ственных партийных работников», партпрацівників зі стажем підпі-льної роботи, працівників радянських і громадських організацій, хворих і поранених комуністів, комуністів, що володіють польською, українською тощо мовою. Їх називали: «ответственные работники», «особо ответственные работники», «ответработники губернского (окружного, уездного, районного) масштаба», їм присвоювали кате-горії і розряди.

Але всі вони мали одну суть: це були підрядчики, і вони мали психологію виконавців. Діяв свого роду «суспільний договір»: ви (ЦК) нас утримуєте (виділяєте субсидії, продовольство, курортні місця тощо), ми (номенклатура, «ответработники») виконуємо ваші команди: «викачуємо» хліб і зброю у селян («махновців» за терміно-логією 1920–1923 рр.), проводимо чисельні мітинги, збори, кампа-нії, збройно придушуємо будь-який виступ, усі до одного виступає-мо в ролі «осведомитетей» ЧК, забезпечуємо надходження подат-ків, відправляємо ешелони хліба, вугілля, солі та іншого добра у вказаному напрямі, цькуємо церкву, меншовиків, есерів, укапістів, петлюрівців, опозиціонерів, кого там ще. Набір виконуваних дирек-тив міг варіюватися безмежно; постійним і незмінним було одне: виконавець, партфункціонер вимагав плати. Підкреслимо: голо-вною і визначальною була не вимога поваги до своїх переконань, не свободи дискусії, не реалізації тієї чи іншої суспільно-політичної платформи, – а забезпечення своїх банальних життєвих потреб.

Центр розумів, що й справді справи на місцях рухаються не ен-тузіазмом, а кормлінням: такою вже була природа тих маргінальних елементів, з яких укомплектувалися лави «борців за радянську вла-ду», – і платив, як на період воєнної розрухи і відбудови, щедро. Фі-нансові потоки, що направлялися на периферію, були настільки щільними і масштабними, що виникла потреба у створенні відповід-ної фінансової мережі. Циркуляром ЦК РКП(б) від 10 вересня 1920 р. всім губкомам була дана команда утворити фінвідділи своїх загальних відділів, складати кошториси і вести фінансову звітність, а також налагодити роботу фінвідділів у повітових комітетах партії.

Для утримання партфункціонерів задіявся увесь арсенал можливих способів: грошові виплати, натуральні роздачі, харчування в спеціальних їдальнях, безкоштовне користування житлом, електрикою, телефоном, транспортом тощо. Очевидно, якість розуміння неспіврозмірності забезпечення партійців з тодішнім рівнем життя основної маси населення, включаючи й промислових робітників (яких компартійна влада намагалася всілякими способами підтримувати) усвідомлювалося конструкторами периферійної компартійної системи, – бо вся «побутова» робота комітетів, а особливо та, яка виходила за межі так званого жалування, велася напівлегально. Восени 1921 р. циркуляр ЦК РКП(б) за підписом В.Молотова пояснив, що соромитися, власне, нічого: «Практические мероприятия выражались до сих пор в выдаче пособий, продовольственной помощи, обмундирования, в устройстве домов отдыха, санаториев, коммунальных кооперативов и т. д. Причем почти все Комитеты рассматривают оказание помощи как некоторые нарушения ком. этики и проводят ее нередко полуконспиративно... Не только допустимо, но безусловно необходимо оказывать материальную поддержку той категории членов партии, которая в данный момент действительно ведет активно партийную, профсоюзную и советскую работу... Помощь должна оказываться открыто, без какой бы то ни было маскировки...».

Досить сильною була інша – наступальна, категорична позиція в питанні забезпечення комуністів. Логіка була простою: переможці у священній війні мають бути винагороджені. Один зі зразків такої позиції зафіксувала стенограма VI-ї партійної конференції Донецької губернії (грудень 1921 р.). У дискусії по доповіді секретаря губкома один з делегатів заперечив: «Тов. Квиринг говорил о материальном положении членов партии. Члены нашей партии находятся в отчаянном положении. И т. Квиринг как одну из мер борьбы с этим явлением выставляет благотворительность, т. е. установление сборов, пожертвований и т. д. Это неверно. С этим нужно покончить. Мы будем проводить благотворительные сборы для других целей, а товарищей, которых мы посылаем на войну или на какую-либо иную работу, этих товарищей мы должны без всякой благотворительности взять на государственное иждивение...». Інший делегат, від Юзівського повіту, розвинув цю ідею далі: «...Без материального поощрения не может продолжаться нормальная работа. Почему в Великороссии, если командируют товарища, он получает обмундирование, семья его будет сыта. Здесь же он пошел на борьбу с бандитизмом, сложил свою голову за идею, а семья его голодает... Какая же может быть плодотворная работа, если человек должен бес-

покоиться о своей семье и о материальном существовании. Это, товарищи, раньше, когда мы не стояли у власти, тогда коллективы всякие всякими возможностями помогали товарищам, которые очутились в критическом положении. Теперь, стоя у власти, руководя властью, наши товарищи должны терпеть такие нужды...». Ще один виступ: «...Я считаю, что необходимо губкому обратить внимание на то, чтобы нищенство в ячейках было прекращено, чтобы районные организации были бы обеспечены, иначе не может быть и речи о том, что там будет выдержана политическая линия поведения» [1, арк.118,122–123,146]. Як видно із згаданого вище циркуляра ЦК, в практиці громадсько-політичного життя утвердилася саме ця ідея, але з однією особливістю: делегати ставили питання про казенне забезпечення усіх комуністів, а Центр став на шлях більш прагматичний: безумовне і повномасштабне забезпечення тільки найцінніших для партії, для системи діячів – номенклатури.

З другої половини 1922 р. справа з централізованим матеріальним забезпеченням комуністів УСРР стабілізувалася, але місцеві ресурси продовжували залучатися. Як це робилося, видно, зокрема, з листа Центральної комісії допомоги комуністам, адресованого Донецькому губкому партії від 2 серпня 1922 р.: «По полученным сведениям, в губерниях широко использовались совхозы как место отдыха для членов партии с семьями. Использование совхозов производится неорганизованным порядком, причем продовольственное снабжение обычно производится тут же из складов данного совхоза.... В связи с этим явлением при условиях невысокой заработной платы сельскохозяйственных рабочих создается большое недовольство со стороны рабочих совхозов». Далі Центральна комісія сором'язливо рекомендує Донецькому губкому: «Наметить 1–2 совхоза, куда только и направлять нуждающихся в отдыхе коммунистов, при необходимости снабжать отдыхающих продовольствием за счет совхоза, не производить означенное непосредственно из складов данного совхоза, в котором помещаются отдыхающие товарищи» [2, арк.80].

Діловито, акуратно і серйозно партійне керівництво усіх рівнів ставилося до справи впорядкування тарифних сіток, розрядів постачання і всякого такого. На засіданні бюро Запорізького окружного комітету партії у 1924 р. педантично розглядається питання «О прикреплении к группам и масштабам товарищей...» [3, арк.41зв.], на засіданні колегії організаційно-інструкторського відділу Катеринославського губкому 13 жовтня 1923 р. розглянуто питання «О прикреплении ответработников к группам» [4, арк.53].

У важкі 1921–1923 рр. наявних ресурсів не вистачало, щоб можна було забезпечити добробут сільських активістів. Проте поступово дійшла черга і до них. Так, у вересні 1925 р. Запорізький округом розглядає питання про те, щоб узяти на утримання партійного бюджету секретарів сільських партосередків [5, арк.199].

Що таке «партмаксимум», за однією назвою вгадати важко. Виглядає, це розмір максимального «жалування» партфункціонерів; згідно з рішенням Оргбюро ЦК КП(б)У, у 1925 р. воно мало становити від 147 до 210 руб. [6, арк.108] Для порівняння: у тому ж році середньомісячна заробітна плата на Катерининських залізничних майстернях у м. Запоріжжі становила від 24 до 141 руб.; середній місячний заробіток робітників дротового заводу становив 70 руб. [7, арк.8].

Отже, було за що поборотися і у відносно благополучні 1924–1925 роки. Так склалося, що серед методів боротьби з кар'єризмом керівні органи партії встановили анкетні дані і відповідно з ними здійснювали прискіпливий контроль за «службовцями» і різними «інтелігентами». Працювали спеціальні комісії «по перегляду соціального складу» парторганізацій. Відповідно партійці стали дбати про оптимізацію своїх анкетних даних. Вигідно було мати запис «робітник від станка» чи «селянин від плуга», а ще краще – «селянин-бідняк». Та де ж узяти таку біографію, коли саме ті, перед ким доля відкривала перспективу службового просування, здебільшого походили з маргінальних соціальних прошарків – працівників друкарень, підписків, недовчених гімназистів тощо? Доводилось, отже, напружувати уяву і пильність, щоб переконати комісію у своєму «пролетарському походженні». Очевидно, результатом подібних крючкотворських баталій були записи комісій такого роду: «залишити селянином» [8, арк.22].

Те, що партфункціонерам був гарантований на порядок вищий рівень добробуту, не залишилося непоміченим «в народі». Як результат – прагнення використати членство в РКП як трамплін. Таких шукачів посад і привілеїв контрольні органи називали «примазавшимися». Але де грань між свідомими кар'єристами і цинічними професіоналами? Нерідко обивательський прагматизм настільки давався взнаки, що ставав предметом спеціального обговорення. Наприклад, у документі під колоритною назвою «Обзор о хозяйственно-политвоенсостоянии 1-й Запорожской червоного казачества дивизии за март месяц 1924 года» відзначається таке явище, як «нездорова тяга в партію»: як тільки поширилась інформація про широку демобілізацію, і стало ясно, що партійці в армії довго затримуватись не будуть, – відразу різко збільшилася кількість червоноармій-

ців, бажаних вступити в партію. Як зазначає автор доповіді, пояснення такої «тяги в партію» дуже просте: «демобілізувавшись, партієць легше зуміє на батьківщині влаштуватися і підшукати собі місцину» [9, арк.81]. Зовсім іншою була політична кон'юнктура в армійських частинах раніше, навесні 1921 р., коли все ще дихало війною, і комуністів тримали «под ружьем». Бюлетень партійних новин за травень 1921 р. повідомляв про ситуацію на Одещині: «В последнее время замечается массовый выход красноармейцев из партии, большей частью вызываемый желанием вернуться домой в связи с демобилизацией» [10, арк.26].

«Люди номенклатури» були достатньо діяльними і енергійними. Проте не можна сказати, що вони були невтомними. За рівнем дієвої експресивності вони скоріше наближались до звичайних пересічних громадян: тиск хронічних побутових нестач зазвичай породжував у них розгубленість і падіння ентузіазму, а можливість зосередитись на засвоєнні «радощів життя», навпаки, розманіжувала. Так, секретар Запорізького окружкома у своїй політдовідці за 1924 р. констатував, що «летний период и отпускная кампания отразилась на работе во всех областях в сторону затишья таковой» [9, арк.119]. Аналогічні оцінки надходили з різних місць. Так, секретар Бердянського окружкома у своєму інформаційному звіті за травень–червень 1924 р. зауважує: «С начала летних месяцев наблюдалось некоторое ослабление в работе горячеек, причиной чему являлись отпуски целого ряда работников, ожидание отпусков и создавшееся купальное и летнее настроение. Были случаи нарушения партдисциплины: выражались они в слабой посещаемости собраний ячейек, невыполнении партзаданий, халатном отношении к работе и проч.» [11, арк.82 зв.].

Труднощі 1921–1922 років пригнічували, сіяли розпач. У лютому 1921 року підбірці партійних новин для членів ЦК КП(б)У і губкомів повідомлялося, що у Миколаївській губернії після ліквідації фронтів «как в широких рабочих массах, так и среди партийных товарищей появилось стремление к отдыху и удовлетворению личных потребностей... среди партийных масс появляются анархические настроения; дисциплина снижается, появляется расхлябанность...» [10, арк.8]. Приблизно така ж атмосфера запанувала в Одеській губернії. В бюлетені новин за квітень 1921 р. повідомлялося, що через сваволю партійців губком змушений був розпустити всю парторганізацію Вознесенського повіту; а для обмеження апетитів партійців контрольна партійна комісія спромоглася лише на циркуляр щодо врегулювання порядку забезпечення комуністів, який, зокрема, увіщував: «Членам партии запрещается получение внекатегорий-

ных ставок, тем из них, которые работают по ставке ответственного работника, воспрещается получение премиальных сверхурочно и по совместительству... ни один член партии не имеет права на получение более одного пайка и на пользование перевозочными средствами для личных надобностей» [10, арк.24]. Розруха і голод зробили розповзання партійних сил хронічним явищем. В огляді справ в Одеській губернії за лютий 1922 р. визнавалося: «В Одесском уезде из 300 членов партии не менее половины разбрелось по сытым местам, частью предварительно вышедши из партии...». Аналогічний огляд ситуації в Миколаївській губернії за березень-квітень 1922 р. подано з відтінком несподіванки: «Несколько неожиданным для губкома явились факты выхода из организации членов партии. В подавляющем большинстве случаев эти выходы вызваны, как в городе, так и по периферии, материальным положением членов партии. В городских районах имело место 14 случаев подачи заявлений, в Херсонском уезде подала заявление о выходе целая ячейка поселка Березнеговатого, в Елисаветградском уезде, если не будет улучшено материальное положение членов партии, по заявлению укома, следует ожидать массовой вспышки выходов из партии». І це при тому, що двома місяцями раніше повідомлялося, що у Миколаївській губернії, на відміну від Одеської, губком вжив енергійних заходів щодо рятування членів партії від голоду [12, арк.117, 123, 155].

Більшовицька ідеологія не змогла скасувати природного потягу людини до матеріальних благ. Зусилля поставити ідейне вище меркантильного, громадське вище приватного фактично провалилися. Сам партійний актив, завчено проголошуючи свою прихильність спартанським ідеалам, своєю поведінкою, навпаки, втілював плотські орієнтації.

Ось один з партфункціонерів Запорізького повіту, попавши у листопаді 1922 – лютому 1923 р. у халепу (був звинувачений у корупції), пише в повітовий комітет партії виправдальну заяву, відкидає звинувачення як наклепи, і одночасно, очевидно сподіваючись розжалобити своє начальство, нагадує про нестерпні умови побуту, як-то: «приходится с трудом доставать хлеб для себя и своей семьи», «жизнь становится все труднее и труднее»... Сподіваючись на співчуття високопоставлених товаришів по партії, «Предвик, Секретарь Волкомячейки и член Волкомнезаможа» П.Іванов визнає (у плані лукавої самокритики), що знаходиться в ситуації, коли важко утриматися від порушення закону, і як би просить допомогти забратися від гріха подалі: «оградить себя от возможности в силу необходимости идти на подлость и совершать служебные преступления». Що

такий варіант є цілком можливим, «Партийный работник» (написано з великої букви!) Іванов знає добре; він цілком свідомий того, що в умовах згвалтування економіки корупція стала явищем, поширеною практикою, і тільки докладаючи нелюдських зусиль можна утриматися від «совершения тех незаконных и преступных деяний, на совершение которых толкает материальная необеспеченность многих работников нашей Республики» [13, арк.25].

Партійці – у тому числі нерядові («ответственные») – дбали не лише про світову революцію та викорінення буржуазії, а й про свої сім'ї: дружин з дітьми, молодших братів та сестер, хворих батьків, племінників-сиріт, жінчиних родичів. І вони в пошуках засобів до існування відривалися від громадської роботи. Про те, як це буває, розповідає секретар транспортного партосередка Південного району при станції Олександрівськ у червні 1922 р. у своїй записці до Запорізького губкому. Обґрунтовуючи необхідність переведення партсекретарства на платну засаду, він для прикладу наводить нехитру схему розподілу свого власного часу: робота на основному місці – на «руководящей должности», партійне секретарство на громадських засадах, а також господарські клопоти задля сім'ї. Причому, останні два заняття конкурують одне з одним: «...Всю массу работы по должности Секретаря я должен выполнять в свободное от службы время, которое, до сих пор, мною утилизировалось до последней минуты на материальную поддержку (хотя бы в полуголодном состоянии своей семьи, в числе 4 человек, кроме меня) шитье и починка обуви, одежды, добывание хлеба и топлива и т. п., ибо на 11 мил. жалованья (и то только с июня м-ца), при одном красноармейском пайке, конечно прожить не возможно» [14, арк.14].

Увесь голодний 1922-й рік пройшов під знаком «самопомощи». Як свідчить доповідь Донецького губкома партії, в цей час з'явився тип комуністів-посівників – осіб, для яких сільське господарство не було основним заняттям, але які тимчасово завели власне господарство: «...Причем эти посевы производились главным образом за счет зерна, полученного в ссуду от государства, или даровым трудом крестьян, используя свое служебное положение, или же наемным трудом... Юзукомом было проведено большое обследование имущественного положения членов партии, которое показало значительный процент коровников и небольшой процент собственников недвижимого имущества» [15, арк.116].

Більшовицька партія, РКП відрізнялася категоричністю і неблаганністю у підкоренні особистих інтересів своїх членів загальній партійній справі. І все ж ця сувора, жорстка, нелюдська машина не була в силах впоратися з могутнім натиском життєвих (антропологі-

чних) потреб і інтересів. Загальним і повсюдним правилом було прагнення партійців облаштуватися не на найважчих ділянках боротьби із «світовим капіталом», а у якнайкраще забезпечених ресурсами центрах – столицях, регіональних центрах, містах, «хлібних місцях». Вже у 1920 р., тобто на самому початку стабільного оволодіння комуністами Україною, розпочалася довга серія спроб підлаштувати державний механізм під власні потреби і смаки партійців. Бюлетень партійних новин для членів ЦК і губкомів від 12 червня 1920 р. повідомляв: «Окружная комиссия по борьбе с дезертирством сообщает, что на Украине появилось большое количество дезертиров из числа коммунистов, приезжающих в отпуска для поправления здоровья из войсковых частей и самовольно остающихся на службе в учреждениях или оставляемых партийными комитетами» [16, арк.55]. Циркуляр ЦК РКП(б) від 19 січня 1924 р. «О порядке переезда членов партии» за підписами Молотова і Кагановича фактично визнає, що досі переміщення партійних працівників здійснювалися під обов'язковим контролем губкомів і ЦК як протипава небезпеці «ослабления и оголения многих организаций, переживавших голод и безработицу и излишнего скопления работников в других находившихся в лучших условиях организациях». Мабуть, ЦК вирішив, що добробут регіонів вирівнявся, бо цим же циркуляром оголосив деяке послаблення обмежень на пересування номенклатурних працівників. Але ЦК залишається свідомим, що й надалі певним місцям загрожуватиме нашестя винахідливих партійців, і щодо цих «теплих місць» залишає категоричні обмеження: «Переезд в Петроград, Москву и Крымскую республику, ввиду их перегруженности, разрешается только по предварительному согласию ПК, МК и Крымбкома» [17, арк.11]. Життя брало своє, владним настановам Центру протистояло інтуїтивне природне масове прагнення до красивого облаштування власного життя – через те, очевидно, й довелося у жовтні того ж року продублювати застереження щодо стихійного напливу партійців до вказаних місцевостей у циркулярі «О направлении парттоварищей в МК, ЛК и КрымОК»: «...ЦК предлагает всем губкомам строго придерживаться указанного циркуляра и без согласования с указанными организациями в их распоряжение никого впредь не направлять» [18, арк.193].

Були й інші привабливі варіанти служіння партії і народу – курортні і просто південні містечка. У зв'язку з тривалим скандалом у Маріупольській міській і повітовій парторганізації (1922 р.), який у документах проходив під назвою «Мариупольская склока», секретар Донецького губкома так, зокрема, характеризує обстановку в Маріуполі: «Социальный состав организации, в подавляющем большин-

стве состоящей из выходцев мелкобуржуазных партий (вступивших в нее в 20 году), и окружающая обстановка приморского городка, тянувшая многих товарищей к ответственным местам, позволяющим пользоваться благами этой обстановки (выезды к морю и купанье, за город к фруктам в советские владения и прочее), и порождавшая конкуренцию...». У Донецькій губернії було ще одне місце, яке мало притягальну силу, – Таганрог: «За Мариуполем наиболее неблагоприятной была Таганрогская организация, главная болезнь которой заключается в местничестве и неблагоприятии по части мещанского влияния – красивый приморский город обладает чрезвычайной притягательной силой и вызывает весьма нервное реагирование на отзывы сверху... Курортное положение Таганрога приводило к слабой активности в партработе» [15, арк.91,92].

Про те, як це буває, розповідає, наприклад, заява одного діяча з Кустанайської губернії, який був посланий на лікування в Таганрог, та там і залишився, знайшовши собі джерело до існування («должность»), а на звернення Кустанайського і Донецького губкомів відповідав так: «...Будучи только активным участником в социалистическом завоевании, и после этого отдать себя в жертву заразной болезни, я не имею мужества и нравственного права... мне как заинтересованному в сохранении здоровья, а значит и жизни, приходится заявить своему Высшему Политическому Органу – Донецкому Губкому, что я в Кустанай не поеду, так как я болен; на что имею документы и во всякое время согласен подвергнуться какой угодно экспертизе, если это нужно Губкому... Тут же находится и моя семья» [19, арк.16].

Найбільше боялися отримати призначення на роботу в сільській місцевості; стійка нехтіть «відповідальних товаришів» до периферії була загальновідомою, хоч і не схвалювалася. Секретар Запорізького окружкома С.Козлов у своїй політдоповіді за вересень–жовтень 1923 р. серед найчастіших проявів партійної недисциплінованості і порушення «кометики» називає небажання «пойти на нижеоплачиваемую должность в район и особенно на село и недопустимое суждение о разнице заработной платы» [20, арк.99] Що це було стійке явище, яке становило головну біль окружному начальству, підтверджується поверненням до цієї ж теми у грудні 1923 р., у звіті Запорізького окружкома: «В связи с тем, что при таких условиях, которые сейчас на селе имеются (плохое материальное положение и сильная перегруженность), у товарищей, работающих там, есть тенденция «вырваться в город», как выражаются сельработники» [21, арк.53].

Тим же, кому не пощастило вирватися, залишалося рятуватися як прийдеться. Це, зокрема, зафіксував протокол VI-ї партконференції Запорізького повіту 10–11 березня 1923 р.: «Тов. Кравченко: говорит о склоках... отмечает тяжелое положение сельских коммунистов, не получающих жалования по несколько месяцев. Это заставляет их вначале входить в задолженность, потом становится взяточниками и мошенниками» [22, арк.7].

На цій же конференції уповноважений Катеринославської губернської партійної контрольної комісії Гончаров загострив увагу на таких негараздах: «В городе влияние нэпа рисуется в следующем виде: пьянство, которое является одним из главных зол, разлагающе действует на членов партии... Следует отметить также стремление отдельных членов партии вести широкий образ жизни, пользоваться услугами других. Эти явления, главным образом, имеют место среди наших хозяйственников, оклады которых гораздо выше окладов средних работников. Отсюда часто вытекают разговоры о материальном неравенстве... Влияние нэпа на селе выражается в следующем: сильно развивается пьянство, которым кулацкий элемент старается разложить членов партии, устраивая для этой цели частые пирушки, попойки и втягивают их в разного рода преступления. Стремление к собственности у сельских коммунистов очень велико. До сих пор имеются среди них такие, которые еще не вступили в коллектив и живут своим индивидуальным хозяйством. Незаметно для самих себя такие коммунисты начинают окулачиваться и при малейшем нажиме со стороны партии подают заявление о выходе из ее рядов, мотивируя это несогласием с нэпом...» [22, арк.8–10].

«Мещанство», «обрастание имуществом», які наївно (чи лукаво?) подавалися як результат ворожого дрібнобуржуазного оточення, стали масовим явищем. Коли на тій же VI-й партконференції Запорізького повіту один з делегатів закликав вжити радикальних заходів: «... Таким коммунистам нет места в партии... исключать из партии еще и тех товарищей, которые стремятся к частной собственности», – то завідуючий організаційно-інструкторським відділом окружкома Гальчанський застеревив: «...Если применять предлагаемый Береславичем метод, то придется исключить почти всех партийцев...» [22, арк.10].

Якщо для городян «хозобрастание» означало, як загальне правило, облаштування побутового затишку з елементами задоволення, то для сільських партфункціонерів воно було просто засобом виживання, боротьбою за існування. Протягом 1920–1924 рр. компартійна влада не мала можливості взяти сільських комуністів на

пристойне утримання, а все ж косилася на їх «непролетарську» поведінку. З приводу звіту про роботу Гуляйпільського партійного комітету у травні 1923 р. колегія організаційно-інструкторського відділу Запорізького окружкома винесла резолюцію: «Проверить ликвидацию индивидуальных хозяйств коммунистами, а если окажется неликвидирование таковых, поставитъ немедленно и решительно вопрос: или партия, или индивидуальное хозяйство». Аналогічні вказівки були дані керівництву Василівського, Запорізького, Мало-лукашівського, Покровського і Томаківського районів [23, арк.20,27,29,34,44,49,57].

Хоч компартійна система діяла злагоджено і чітко, єдність і злагодженість трималися не на благородних відносинах товариської взаємодопомоги і взаємовиручки однодумців. Нерівність в лавах РКП була вражаючою – не тільки в плані неспівмірності повноважень «рядових» партійців і керівництва; нерівність проходила також по лінії матеріального забезпечення, особистої захищеності і ін. Так, у 1921–1922 рр., коли розладнана економіка не могла забезпечити іншого реального способу забезпечення, як натуральне утримання через пайки, – «відповідальні працівники» отримували «відповідальні пайки». І ось Запорізький губернський комітет професійних спілок, який за сумісництвом виконував ще й роль годівниці для місцевого начальства і його оточення, пише в губком КП(б)У: «Вследствие постановления Губфондкомиссии от 15/I (1922), выдача ответственных пайков в январе месяце будет производится следующим категориям работников: членам коллегий учреждений; заведывающим отделами; заместителям заведывающих отделами; членам Президиума ГСПС и заведывающим отделами; членам Правления Губотдела профсоюзных работников в профорганизациях. Вследствие этого просим срочно составить список на указанные категории ответственных работников» [24, арк.7]. В якийсь момент – а це був пік голодомору в Україні – стався збій у надходженні пайків, і «губфондомісія» знайшла можливість по-джентльменськи залагодити справу: видати пайок за березень місяць грошима (бо наступного місяця, коли постачання у повному обсязі відновилося, було б дивним видавати «працівникам» подвійну норму продуктів, а в попередньому місяці вони вижили і без пайків – мабуть, було знайдено способи): «Запорожский (бывший Александровский губернский совет профсоюзов. 27/III–1922. Губкому. В целях компенсации ответработников за невыданный в марте месяце ответственный паек... сверх установленной прожиточной нормы, ответработникам компенсируется стоимомость невыданного ответпайка по средним рыночным ценам. Стоимосьть ответпайка установлена в 5 800 000

руб.» [24, арк.38]. І порушити цей порядок було нікому, адже рішення про пайки приймали саме «відповідальні працівники» на своїх колегіях, бюро, закритих нарадах, комісіях (були «комісії з питань покращення побуту комуністів»; «ремонтні комісії», які розглядали питання розподілу курортних путівок, направлення на лікування, тобто «ремонту» здоров'я партійців...).

Система діяла чітко і цинічно: при форсмажорних обставинах рятувалося найголовніше – сама система і її функціонери. В найдраматичніший момент голодомору бюро Запорізького губкома КП(б)У 17 травня 1922 р., розглянувши питання «О материальном положении сотрудников парторганизации», приймає постанову: «Ввиду того что сотрудники парторганизации находятся в сильном материальном затруднении, вследствие низкой оплаты труда, – прибывший из ЦК КПУ фонд для помощи голодающим обратит в фонд заработной платы сотрудников парторганизации» [25, арк.17 зв.].

У травні 1922 р. ЦК КП(б)У дозволив губкомам розширити свою діяльність щодо матеріального забезпечення комуністів; при всіх губкомах були утворені так звані господарські колективи, які на додаток до попередніх розподільницьких функцій опанували ще й методами посередництва, стягування ренти за оренду підприємств тощо. Досить швидко «госпколективи» при губкомах перейшли до справжнього рекету: з Катеринослава повідомляли про обкладання підприємств спеціальним податком; представники Бахмута (тодішнього центру Донбасу) доповідали, що рішенням бюро губкома всі радгоспи обкладені даниною в 10% їх прибутків; в Одесі велася підготовча робота: виявлялися підприємства на предмет їх обкладання.

Було багато заяв про єдність партії і консолідацію навколо спільної справи. Але надто часто іділічний образ партії як ковчега однопомислів руйнувався грою амбіцій, інтриганством, нестримною сваволею людей без вишколу честі і з чималими повноваженнями. Зіткнення персон і груп на периферії подекуди були такими сильними, що руйнували цілі партійні організації. Ще в лютому 1921 р. в доповіді Донецького губпарткома черговій партійній конференції зазначалося: «Во всех организациях происходило брожение, борьба между различными группировками местами принимала обостренный характер, руководители партийных группировок вносили в борьбу лишнюю страстность – прения в организации принимали характер сколи...» [26, арк.6].

Усі політичні сентенції (довіді, виступи, звіти) у виконанні регіональної партноменклатури звучать трафаретно, вторинно, штуч-

но, стандартизовано, а тому, з точки зору дослідника, непереконливо. Гучні і високі слова щодо світової революції, революційних дат, основних марксистських положень тощо звучать формально, одноманітно, стандартизовано, абстрактно і створюють враження ритуального виконання. Тексти такого роду, старанно і просторо вписувані в протоколи, копіювалися з інструктивних листів, які тоді щедро розсилалися з центру на місця, або зі стандартних навчальних посібників для шкіл політграмоти. Навпаки, усі особисті заяви, просьби, вимоги, запити, які у чималих кількостях збереглися в обласних партрхівах, звучать колоритно, різноманітно, природно – переконливо.

Ось зразок спроби привести власні сили у відповідність з партійним дорученням (січень 1921 р.): «Прошу Губком откомандировать меня из Донгубчека... Имея от роду 17 лет, еще раз напоминаю, не могу нести это серьезную работу, которая притом в ближайшем будущем совершенно может разрушить мой слабый организм» [27, арк.28].

Ось фінальна частина листа до секретаря Донецького губкома одного з номенклатурних працівників, заскоченого і ображеного тим, що його не переобрали до складу Бахмутського міськвиконкому (січень 1921 р.): «Мне думается, что благодаря тому, что я живу «одиночкой», ни с кем не группируюсь и не желая привечать каждого и всякого на свой счет, многие праздные умы подхватывают каждое словечко на мой счет, но полагаю, что всему должен быть положен конец. Я не карьерист. Индивидуально я страдаю отсутствием общительности – моя серая кабинетная работа, но это не значит, что я контрреволюционер или плохой коммунист. И Губкому нужно решить, можно ли мне оказывать доверие на самой рядовой работе, ибо я чувствую себя весьма неудобно, или такового доверия быть не может, а значит, нужно сказать мне об этом прямо, тем более, что от этого моя коммунистичность и взгляды нисколько не изменятся...» [28, арк.52].

Або таке нехитре мотивування, яке підказує, що не все було так просто з масовим потягом партійців до освіти, про яке бадьоро доповідали в своїх регулярних донесеннях партійні керівники повітового і окружного масштабу: «...Я мобилизован был на продработу, но в настоящее время меня сняли с продработы, но препроводили на курсы, партшколу то есть. Но это хорошо было бы, если бы я не женатый. Я то я как семейный, и так мне в пользу ученье нейдет, то прошу я вас товарищи отозвать меня в свой уезд...» (грудень 1921 р.) [29, арк.3]. Схоже, люди партійно-державної системи виснажувались не лише в ході класових боїв і нескінченних авралів в

управлінській сфері. Вони звальювалися і від нестерпного для них заняття – навчання. Ось перед нами рапорт «курсанта Сониной», відряженої на навчання в Запорізьку «совпартшколу»: «Прошу Вашего ходатайства перед секретарем Укому об откомандировании меня в Геническую организацию ввиду того, что я неспособна продолжать учиться дальше, принимая во внимание утрату здоровья в 80%, я училась из последних сил и теперь чувствую, что дальше учиться я не имею ни физических, ни умственных сил. Отдохну и возьмусь за работу по Советской линии, где только буду способна. В настоящий момент я боюсь слечь и превратиться в балласт. Чем скорее, тем лучше. Я не ручаюсь за свой мозг» (квітень 1923 р.) [30, арк.48–48 зв.].

«...Я неоднократно, чувствуя свою испорченность и политическую отсталость, физическое и умственное недомогание по причинам, как лично я определяю, работой в органах б. Ч.К. в течение 2-х лет, а также и материальные недостатки, имея на своем иждивении жену почти инвалида и двое детей, я просил неоднократно предд-нГубчека т. Карлсона об откомандировании меня в распоряжение Губпаркома для направления меня на хозяйственную работу... Я чувствую, как я политически отстал, и как я в силу своей преданности работал в Ч.К., постепенно обольванился в этом отношении, я закрывать вам глаз не буду, как это не печально. Да это не секрет и для Вас самих не только по отношению моей политической отсталости, но большинства сотрудников ЧК...» (1923 р.) [31, арк.99].

«Все время рискуя жизнью за дело пролетариата, выполняя все возложенные обязанности, за что потерял свое здоровье, испытывая все тернистые пути за дело социализма... До настоящего времени работаю на ответственных постах и потому на вышеизложенное прошу Губком не забывать моей работы так, что я за таковую потерял все мое здоровье и все мои больные нервы расстроены, то прошу меня отправить на курортное лечение и обеспечить меня в материальном отношении...» (березень 1923 р.) [32, арк.27].

«...Считаюсь с тем, что жизнь берет свое, я обращаюсь к вам убедительно оказать мне помощь, дать мне должность, ибо семья форменным образом голодает, а также сидит в холоде» (1922 р.) [33, арк.165].

Місцеві еліти не мали будь-якої певної виразної позиції в питаннях визначення стратегічних принципів питань політики партії. По-перше, вони не мали необхідного інтелектуального багажу і були в змозі лише намагатися повторювати надіслані згори тези і директиви. По-друге, вони підкреслено і квапливо відхрещувалися від дратівливих закидів, які час від часу у центрі піднімала опозиція. Мі-

сцеві діячі перелякано запевняли центр, що серед них не існує жодної опозиції Політбюро, що всі вони консолідовані навколо генеральної лінії партії. При цьому просто поспішали констатувати результат: повну довіру переможцям у черговій дискусії, не вдаючись в аргументацію, у пояснення того, чому саме відкидають платформу опозиції. Власне, аргумент був, але чисто технічний: заради єдності партії. Додамо від себе: у цьому був глибокий сенс: тільки тісно згуртована корпорація здатна стабільно споживати суспільні ресурси. По-третє, кожен з них був цілком беззахисним у питаннях вибору роду заняття чи місця проживання і через це як би не належав самому собі.

Найвідвертіше знеособлення функціонерів цієї системи проявилось у так званих «перебросках». Постійна ротація, причому ротація в найбільш безцеремонних, брутальних формах, нагадувала партійцю, що він не належить самому собі. Діячі рангу губернського і окружного масштабу переводилися тихо і з дотриманням правил хорошого тону; братія ж нижчих рангів просто тасувалася. Рідко який протокол засідання губкомів та окружкомів обходився без розгляду питання про «переброски» – кампанійні і персональні, планові і спорадичні, у вигляді боротьби зі «склоками».

Бюро Запорізького окружкома у лютому 1925 р. змушене було розглядати питання про переміщення кадрів у зв'язку з виключенням з партії голів райвиконкомів Гуляйполя і Оріхова [34, арк.25]. Деталі не роз'яснюються, але зрозуміло, що переміщення у даному випадку зводилися до заповнення вакансій достойними кандидатурами, які звідкись треба перевести. Неважко також здогадатися, що одночасне звільнення керівників двох сусідніх містечок було здійснене у відповідь на певну впертість, невиконання наказів згори. Звертає на себе увагу також простота і легкість, з якою окружний партійний орган вирішує долю діячів «радянської» (тобто такої, яка по ідеї повинна формуватися шляхом загальних виборів) системи.

Планові переміщення партфункціонерів здійснювалися як профілактичний захід; нерідко у відповідних постановках керівних органів давалася аргументація: «в целях усиления работы на местах и освежения самих работников» [35, арк.15]; «констатировать факт мелкособственнического уклона у некоторых из коммунистов, а поэтому считать необходимой переброску из района следующих 3 товарищей...» (резолуція Запорізького окружкома по доповіді про роботу Покровського районного партійного комітету).

На нараді партійного активу Мелітопольського повіту відзначалися як політична доцільність ротації кадрів, так і ризикованість цього заходу: «...Укрепление менее слабых районов заменю работни-

ками более сильными путем переброски отдельных предволисполкомов с одного места на другое, ввиду засиженности их на одном и том же месте, от которых перебросок наблюдались хорошие результаты, были и противоречивые случаи переброски – выходы из партии...» [36, арк.4].

Переміщення партфункціонерів практикувалися не тільки як знаряддя планової ротації кадрів з метою їх профілактичного «оздоровлення», а й як надзвичайний засіб покарання, особливо у перші пореволюційні роки. Наприклад, у ході ліквідації так званої «Бердянської склоки» у липні 1922 р. Запорізький губком серед найсуворіших заходів ужив такі: «...Ограничиваясь строгим выговором с предупреждением и занесением в личное дело, лишением права в течение 6 мес. занимать ответственные посты и переброской в другой район»; «сделать строгий выговор с занесением в личное дело и немедленно перебросить из Бердянска» [25, арк.37].

За небажання виконати рішення про переміщення загрожувало виключення з партії, і в протоколах керівних органів серед мотивів виключення зафіксований такий: «за несогласие с переброской на должность» [20, арк.125].

Переміщувалися партійні кадри таким же чином, як і створювалися. Заміщення керівних постів у партійних органах відбувалося фактично не з волі партійних мас, а «згори» – вольовим рішенням вищих органів. Останні не обтяжували себе навіть показним дотриманням політичного етикету – створення видимості «партійної демократії». Відверте нехтування нормами на всі лади повторюваного положення про «принцип демократичного централізму» прохоплюється у формулюваннях протоколів: «по Ореховской волости секретаря назначить по усмотрению оргинстра...» [37, арк.23]. Прикметно, що формування різних комітетів, бюро, комісій тощо позначалося терміном «конструювання» – не вибори, не формування, а саме конструювання – як у технічній грі.

Призначали партійних активістів не тільки на партійні посади, а й на так звані радянські, господарські, судові тощо. Причому, міркування самого призначенця далеко не завжди бралися до уваги. Наприклад, коли один з номенклатурних діячів написав заяву про неготовність зайняти посаду помічника прокурора Запорізького округу відповідно до рішення Катеринославського губкома, мотивуючи це відсутністю необхідного досвіду, то на цій заяві з'явилася резолюція секретаря губкома Іванова: «Тов. Муравьеву поставить на вид на недопустимость обращения по линии советской при протесте на назначение, данное парторганами» [38, арк.294].

Вже на початку 20-х років у народі сформувалося стійке уявлення про компартію як контору розподілення посад і привілеїв. Інакше як могло народитися таке формулювання заяви одного з мешканців села Миколаївки Анастасіївської волості Катеринославської губернії до місцевого партосередка про бажання вступити в партію: «...Желаю записаться в члены комячейки и сейчас же поступить на должность. 22 февраля 1922 г.» [39, арк.4].

Що означає пропозиція визначити характеризовану тут суспільну силу як корпорацію посередностей? Поняття посередності («посредственности») тут вводиться як опозиція поняттю неординарності і творчої конструктивності, суспільної плідності. Бо творення, продукування – це завжди неординарність, а посередність – це завжди обмеження споживанням чи перерозподілом виробленого, створеного. Служителі компартійної номенклатури у пореволюційний період мали середньостатистичний, а то й дещо нижчий, рівень морально-етичних, інтелектуальних і психологічних якостей. Фактично безкарні у своїй сваволі, обмежувані лише хоч і суворим, але спорадичним контролем з боку керівних інстанцій, вони нездатні були позбутися спокуси переплутати громадське з особистим. Вони в основній своїй масі мало розумілися на нюансах виробництва, особливо сільськогосподарського, в їхньому середовищі інтелігентність – це був пережиток «старого світу», а віра – предмет глузування і переслідування. Їхнє середовище породило гігантську масу текстів (протоколів, заяв, анкет, циркулярів, звітів, доповідей), і жодного (!) разу в них не зустрічається слово «талант» – як і «творчість», «совість», «чесність». Ці діячі в жодному разі не заслуговують категоричного осуду чи глузування. Вони поводитись як звичайні, ординарні люди. Вони адекватно реагували на подразники суспільної ситуації. Але не заслуговують вони і на німб героїзму.

Відсутність персональної гідності, позбавлення права на самостійний пошук, експромт, експеримент, фактична відсутність особистої свободи – ось обставини, які змушують відмовити цій категорії діячів у праві називатися елітою суспільства.

Джерела

1. Державний архів Донецької області (Далі – ДАДО). – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.399.
2. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.1411.
3. Державний архів Запорізької області (Далі – ДАЗО). – Ф.П–1. – Оп.1а. – Спр.2.
4. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.18.
5. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1а. – Спр.5.
6. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1а. – Спр.9.

7. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1а. – Спр.7.
8. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1а. – Спр.12.
9. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.53.
10. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.1.
11. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.34.
12. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.600.
13. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.170.
14. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.54.
15. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.980.
16. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.179.
17. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.56.
18. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.114.
19. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.1180.
20. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.3.
21. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.43а.
22. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.82.
23. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.35.
24. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.12.
25. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.37.
26. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.398.
27. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.719.
28. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.434.
29. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.1165.
30. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.76.
31. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.1161.
32. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.1350.
33. ДАДО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.1356.
34. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1а. – Спр.6.
35. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.81.
36. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.49.
37. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.83.
38. ДАЗО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.17.
39. ДАЗО. – Ф.П–47. – Оп.1. – Спр.68а.

Summary

The author studies some materials from Donetsk and Zaporizhzhian State Archives and hence follow the searchers of a human measuring in historiography. He uses an interpretation practice of cultural anthropology and states that the political leadership of the Ukrainian SSR was a corporation of mediocrity not only because (in a sense) of their low education level and marginal mentality, but also because of banal motives of their activity; the real and true motive of communist nomenclature's activity in 1920s was a corporation- and self- insuring.